

Πηνελόπη Καμπάκη - Βουγιουκλή

ΕΕΓΛΩ326

(Αντιστοιχεί με το)

601ΓΛΩ

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ**

- διαλεκτολογία → επιστήμη που ασχολείται με τη μελέτη των διαλέκτων
- σωστός ορισμός → εξαιρετικά αόριστος → δεν εμπεριέχει τον ορισμό της διαλέκτου.
- Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να αποτελέσει αυτό που θα ονομάζαμε «επιστημονικός» όπως φιλοδοξεί να τον παρουσιάσει το επίθημα – λογία.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

- στον καθημερινό λόγο → σύγχυση μεταξύ των τριών όρων **γλώσσα – διάλεκτος – ιδίωμα**
- επιστημονική χρήση → ιδιώματα απαρτίζουν τις διαλέκτους και οι διάλεκτοι τις γλώσσες, χωρίς ωστόσο να έχουμε λύσει το πρόβλημα των ορίων της κάθε μιας
- αρχαίοι Έλληνες → δεν φαίνεται να είχαν καταλήξει στη διαφορά τους, αφού ακόμη και την Κοινή την ονόμαζαν 'διάλεκτο'.
- Μεσαίωνα → διάλεκτος → παραλλαγή της γλώσσας, όμως συγχρόνως υπάγονται σε αυτήν διάφορες γλώσσες.

Παράγοντες καθορισμού μίας διαλέκτου

- **βαθμός αμοιβαίας κατανόησης των ομιλητών.**
- Οι Πορτογάλοι κατανοούν τους Ισπανούς, πληρούν δηλαδή το κριτήριο της αμοιβαίας κατανόησης, όμως οι βόρειοι Ιταλοί δεν κατανοούν τους νότιους, δηλαδή δεν πληρούν την αμοιβαιότητα κατανόησης.
- Αρα η πορτογαλική και η ισπανική είναι διάλεκτοι της ίδιας γλώσσας!
- η βόρεια και η νότια ιταλική δεν είναι!!!

Παράγοντες καθορισμού μίας διαλέκτου

- **Γλωσσική συνείδηση του ομιλητή.** Επηρεάζεται από την ιδεολογία του ομιλητή, η οποία επηρεάζεται από άσχετους παράγοντες.. πχ η κροατική και η σερβική
- **Μια διάλεκτος λέγεται/γίνεται γλώσσα όταν γραφτούν σε αυτή λογοτεχνικά έργα** → κριτήριο εξωγλωσσικό. Μία διάλεκτος διασώζεται μέσω της γραφής αλλά δεν γίνεται γλώσσα. Πχ. Η κρητική διάλεκτος
- **Πολλοί ταυτίζουν απλουστευτικά τα όρια της γλώσσας με τα όρια του κράτους.** Μία διάλεκτος θα μπορούσε να ονομαστεί γλώσσα αν αποτελούσε το εκφραστικό μέσο ενός οργανωμένου κράτους. Πχ. βασκική και η ουαλική θα 'πρεπε να είναι διάλεκτοι, όμως είναι ξεκάθαρα γλώσσες.

Ο Ρουμάνος διαλεκτολόγος, E. Coseriu, προσπαθεί να βάλει τα πράγματα στη θέση τους

- (α) η έννοια 'γλώσσα' ήδη εμπεριέχει την έννοια 'διάλεκτος',
- (β) η 'διάλεκτος' είναι έννοια σχετική ως προς την έννοια 'γλώσσα' ενώ η 'γλώσσα' μπορεί να νοηθεί είτε σχετικά είτε ανεξάρτητα από την έννοια 'γλώσσα', ή με άλλα λόγια υπάρχει σχέση υπωνυμίας ανάμεσά τους, όπως θα συζητήσουμε παρακάτω,
- (γ) η αντίθεση 'γλώσσα - διάλεκτος' δεν αφορά την ουσία τους, την αντικειμενική φύση των συστημάτων τους, επειδή και τα δυο είναι πλήρη γλωσσικά συστήματα. Όμως αφορά την ιστορική κατάσταση, τη σχέση των συστημάτων της γλώσσας και της διαλέκτου προς αυτό που ο Coseriu ονομάζει ιστορική γλώσσα

ιστορική γλώσσα

- είναι η συναρμογή των ιστορικών παραδόσεων του λόγου. Τόσο αυτοί που τη μιλούν, όσο κι εκείνοι που μιλούν άλλες γλώσσες, την αναγνωρίζουν ως αυτόνομη, και της προσδίδουν μία ταυτότητα, ένα επίθετο, π.χ. ισπανική, γαλλική, ελληνική κτλ. (langue του Saussure)
- Η ιστορική γλώσσα αντιτίθεται στη διάλεκτο. Όταν ρωτάμε αν κάτι είναι διάλεκτος ή γλώσσα έχουμε στο νου όχι τη γλώσσα με τη γενική έννοια 'γλωσσικό σύστημα' όπως ορίζει ο Saussure, αλλά με την έννοια της 'ιστορικής γλώσσας' όπως ορίζει ο Coseriu.
- Η διάλεκτος είναι μία γλώσσα, ένα γλωσσικό σύστημα, που υπάγεται σε μια ιστορική γλώσσα, αλλά αποσπάται άμεσα από τον κορμό της. Γι' αυτό μια διάλεκτος μπορεί να ανεξαρτητοποιείται και να γίνεται νέα ιστορική γλώσσα, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέψουν.

ΤΟ ΙΔΙΩΜΑ...

αποτελεί η διαφορετική μορφή της γλώσσας στα πλαίσια **του** οικογενειακού και στενού κοινωνικού περιβάλλοντος αποτελεί υποκατηγορία της διαλέκτου, γιαυτό και πολλές φορές δεν διαχωρίζονται

είναι μορφή μιας γλώσσας με λιγότερες όμως διαφορές από την κοινή και τις άλλες μορφές της από αυτές που χαρακτηρίζουν τις διαλέκτους. Βέβαια, οι διάλεκτοι μπορούν να καταντήσουν απλώς ιδιώματα με τη διάβρωσή τους από την κοινή.

- Ως ιδίωμα επίσης χαρακτηρίζεται και η υποκατηγορία της διαλέκτου, όπως π.χ. η καππαδοκική και τα ιδιώματά της των Φαράσων, του Ούλαγατς κ.τ.λ

ΤΟ ΙΣΟΓΛΩΣΣΟ

- Το ισόγλωσσο, ή ισόγλωσσος γραμμή, αναπαριστά τα σύνορα της γεωγραφικής κατανομής ενός μόνο φαινόμενου, ενός μόνο γλωσσικού στοιχείου
- το ισόγλωσσο *Centu-Satem* που χωρίζει τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες σε δύο μεγάλες ομάδες: Δυτική ομάδα: γερμανική, βενετική, ιλλυρική, κελτική, ιταλική, ελληνική. Ανατολική ομάδα: βαλτικές, σλαβικές, αλβανική, θρακική, φρυγική, αρμενική, ιρανική, ινδική.
- στην Ελλάδα → γραμμή που ξεκινάει από τις ακτές της Ηπείρου, διασχίζει κατά μήκος τον Κορινθιακό, τέμνει την Αττική ,μέχρι τη Σάμο: **βορείων & νοτίων ιδιωμάτων,**

Νεοελληνικά βόρεια και νότια ιδιώματα *η ισόγλωσσος γραμμή*

Οι περισσότεροι διαλεκτολόγοι θεωρούν ότι η μελέτη των διαλέκτων μπορεί να είναι :

- *Γεωγραφική* → με μονογραφίες ή με γλωσσικούς άτλαντες, τη χωρική τους έκταση, την ανάμειξή τους με άλλες διαλέκτους → *Γλωσσογεωγραφία*
- *Κοινωνική* → μελετά τις διαλέκτους των κοινωνικών τάξεων → *Κοινωνιογλωσσολογία*
- *Ψυχολογική* → αναζητά το κοσμοείδωλο που υπόκειται στην κάθε διάλεκτο, τη νοοτροπία και την ψυχοσύνθεση των ανθρώπων που τη μιλούν → *Ψυχογλωσσολογία*.
- *Ιστορική* → με την έρευνα του ιστορικού βάθους της διαλέκτου βοηθάει, μετα-γλωσσικά, στην πολιτιστική γεωγραφία και την ιστορία των αποικισμών.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΛΟΓΙΑΣ;

- **Διαλεκτολογία** → συγχρονική και διαχρονική μελέτη, περιγραφή και ερμηνεία διαλέκτων, γεωγραφικών -παλαιότερα- κοινωνικών πλέον σήμερα και συχνά στη συγκριτική μελέτη των διαλέκτων μιας περιοχής.
- ελληνική, ιταλική, κτλ διαλεκτολογία, → μελέτη των διαλέκτων της ελληνικής, ιταλικής, κτλ γλώσσας
- Συγχρονική διαλεκτολογία μελετά τις διαλέκτους και τις αμοιβαίες σχέσεις τους με την ομιλούμενη γλώσσα, αφού έχει προηγηθεί η συγχρονική μελέτη.

Ιστορικά

- **Αρχές** του 19^{ου} αι., του αιώνα της ιστορίας, ως συμπλήρωμα της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας.
- 19^{ος} αι. ως αιώνας του ρομαντισμού, εύρισκε γοητεία στην ελεύθερη εξέλιξη → πρώτες μελέτες για τις διαλέκτους στη Γαλλία μετά τον J.J. Rousseau που πρέσβευε την επιστροφή στη φύση και τη μελέτη και των διαλέκτων της υπαίθρου.
- Η γερμανική διαλεκτολογία ενδιαφέρθηκε για την ολόπλευρη μελέτη των τοπικών ιδιωμάτων και τη μεταξύ τους σύγκριση, προσφέροντας στη γλωσσοϊστορική μέθοδο νέο, αξιόπιστο, μεθοδικά συγκεντρωμένο, εύχρηστο υλικό και ανύψωσε τη διαλεκτολογία από το στάδιο της απλής περιγραφής σε επιστήμη ερμηνείας των διαλέκτων.

Χρησιμότητα της Διαλεκτολογίας

«η γλώσσα μας είναι και η ιστορία μας» Grimm

- διάλεκτοι και ιδιώματα προσφέρουν υπολείμματα αρχαϊκής προφοράς ή γραμματικών και λεξιλογικών τύπων που χάθηκαν από την πρότυπη γλώσσα. Έτσι, με τη μελέτη των διαλέκτων φωτίζεται η ιστορία της γλώσσας, όπως και η σημερινή γλώσσα φωτίζεται από τη μελέτη των διαλέκτων της
- Η διαπίστωση γλωσσικών ομοιοτήτων σε τόπους απομακρυσμένους γεωγραφικά προκαλεί την Ιστορία να ελέγξει αν ανάμεσα στους τόπους αυτούς είχε ποτέ πραγματοποιηθεί αποικισμός, ή κάποια πληθυσμιακή μετακίνηση. Αντίστροφα, η διαλεκτολογία ενισχύει τις σχετικές πληροφορίες της Ιστορίας.

Μελέτη γλωσσών/διαλέκτων → μελέτη ιστορικού αρχείου-

- .Διεπιστημονική μελέτη /διαθεματική διδασκαλία

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

1^{ος} παράγοντας διαλεκτοποίησης: Χρόνος (1)

- Ο χρόνος και το πέρασμά του είναι εκείνος που προκαλεί τις γλωσσικές διαφοροποιήσεις. Για να ξαναβρούμε την ενότητα μιας γλώσσας πρέπει να κάνουμε *αναδρομή*, την μία εκ των δύο μεθόδων του Saussure για τη διαχρονική μελέτη της γλώσσας, δηλαδή την *αναδρομική – retrospective* (η άλλη είναι η *προορατική – prospective*).
- Σε συνεχόμενο έδαφος μιας χώρας με πάγιο πληθυσμό ύστερα από ένα χρονικό διάστημα θα δούμε πως η ομοιόμορφη σε δεδομένο χρόνο γλώσσα της
 - (i) δεν είναι πια ίδια με τον τότε εαυτό της,
 - (ii) η εξέλιξή της δεν είναι ομοιόμορφη σε όλη την επιφάνεια του εδάφους, αλλά έχει διασπαστεί σε διαλέκτους, δηλαδή *ανομοιότητες στην ενότητα και ενότητες στην ανομοιότητα* (Meillet),

2^{ος} παράγοντας διαλεκτοποίησης: Χώρος (1)

1. Γεωγραφική απομόνωση, με θάλασσες, ορεινούς όγκους, ελώδεις ζώνες κτλ τμημάτων ομόγλωσσου πληθυσμού → απομόνωση, έλλειψη τακτικής επικοινωνίας → διαφορετική εξέλιξη της γλώσσας

Παράδειγμα: η συντήρηση των αρχαίων και η δημιουργία των νέων ελληνικών διαλέκτων, η αγγλική στις ΗΠΑ και η γαλλική στον Καναδά μεταβάλλονται με *βραδύτερο* /διαφορετικό ρυθμό από τις μητροπόλεις και καταλήγουν διάλεκτοι.

- Η γεωγραφική απομόνωση δεν εμποδίζει την εσωτερική διαφοροποίηση της γλώσσας - μόνο την ομοιόμορφη και ταυτόχρονη διαφοροποίηση του ομόγλωσσου χώρου. **ΌΜΩΣ** η γλωσσική διαφοροποίηση προκαλείται επίσης και από το αντίθετο ακριβώς, τη γεωγραφική συνέχεια.

3^{ος} παράγοντας διαλεκτοποίησης: Γλωσσική επαφή (1)

- Διαλεκτοποίηση κοινών γλωσσών: *lingua franca* – *pidgin* – *creole* -από τη σύνθεση δύο /περισσοτέρων
- ***lingua franca*** → από ανθρώπους με διαφορετικές μητρικές γλώσσες προκειμένου να διευκολυνθεί η επικοινωνία μεταξύ τους. Γλώσσες διαδεδομένες σε μεγάλο γεωγραφικό εύρος, γεγονός που έχει ως συνέπεια την επαφή και πρόσμιξή τους με τοπικές γλώσσες. Άλλοι όροι που χρησιμοποιούνται για το ίδιο φαινόμενο είναι: ***(trade language)***, ***(contact language)***, ***(international language)***

3ος παράγοντας διαλεκτοποίησης: Γλωσσική επαφή (2)

- Γλώσσες **pidgin** → υποτυπώδεις κώδικες, στον Ειρηνικό Ωκεανό, βάση την αγγλική. Στην Αφρική με υπόστρωμα τη γαλλική, οι **petit-nègre**. Οι pidgin είναι πάντα δεύτερες γλώσσες, ποτέ μητρικές και θεωρούνται πάντα χαμηλής ποικιλίας, νόθες γλώσσες (**bastard lingo**).
- Οι **κρεολές** : εξέλιξη της pidgin σε φυσική, μητρική γλώσσα/πλήρη γλωσσικά συστήματα. Δεν εξελίσσονται όλες οι pidgin σε κρεολές
- διαδικασίες κρεολοποίησης → διευρυντικές
- Διαδικασίες πιτζίνοποίησης. → απλουστευτικές

Είδη διαλέκτων (1)

- Coseriu → σε μία ιστορική γλώσσα διακρίνουμε τρία τουλάχιστον είδη εσωτερικών διαφορών:
- (α) τις **οριζόντιες ή διατοπικές (ή γεωγραφικές ή χωρικές)** - σε σχέση με τον τόπο, που τις εξετάζει ένας ιδιαίτερος κλάδος της γλωσσολογίας, η **χωρογλωσσολογία**,
- (β) τις **διαστρωματικές**, ανάμεσα σε κοινωνικοπολιτικά στρώματα, και
- (γ) τις **διαφασικές**, σε σχέση με τον τρόπο, το χαρακτήρα ή τη διάθεση του ομιλητή.

Είδη διαλέκτων (2)

- Όσον αφορά τις *κάθυετες ή κοινωνικές ή ταξικές διαλέκτους*, αυτές παρατηρούνται στον ίδιο χώρο, οφείλονται όμως στην παρουσία κοινωνικών στρωμάτων. Ήδη οι αρχαίοι Έλληνες είχαν προσέξει τις διαφοροποιήσεις αυτού του είδους. Γράφει ο Αριστοφάνης «...διάλεκτον έχοντα μέσην πόλεως, ουτ' αστεία υποθηλυτέραν, ουτ' ανελεύθερον υπαγροικοτέραν..».

ΓΛΩΣΣΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- Coseriu: ο κλάδος της γλωσσολογίας που ενδιαφέρεται να καταγράψει σε ειδικούς χάρτες μεγάλο αριθμό γλωσσικών τύπων που έχουν διαπιστωθεί με ενιαία έρευνα σε ένα πλέγμα σημείων μιας περιοχής ή τουλάχιστον λαμβάνει υπόψη την κατανομή των τύπων στο γεωγραφικό χώρο που καλύπτεται από μια γλώσσα, διάλεκτο ή ιδίωμα.
- Ιδρυτής της Γλωσσογεωγραφίας θεωρείται ο Ελβετός Jüles Gilliéron, καθηγητής της Διαλεκτολογίας στο Παρίσι και δημιουργός του *Atlas linguistique de la France (ALF)*.

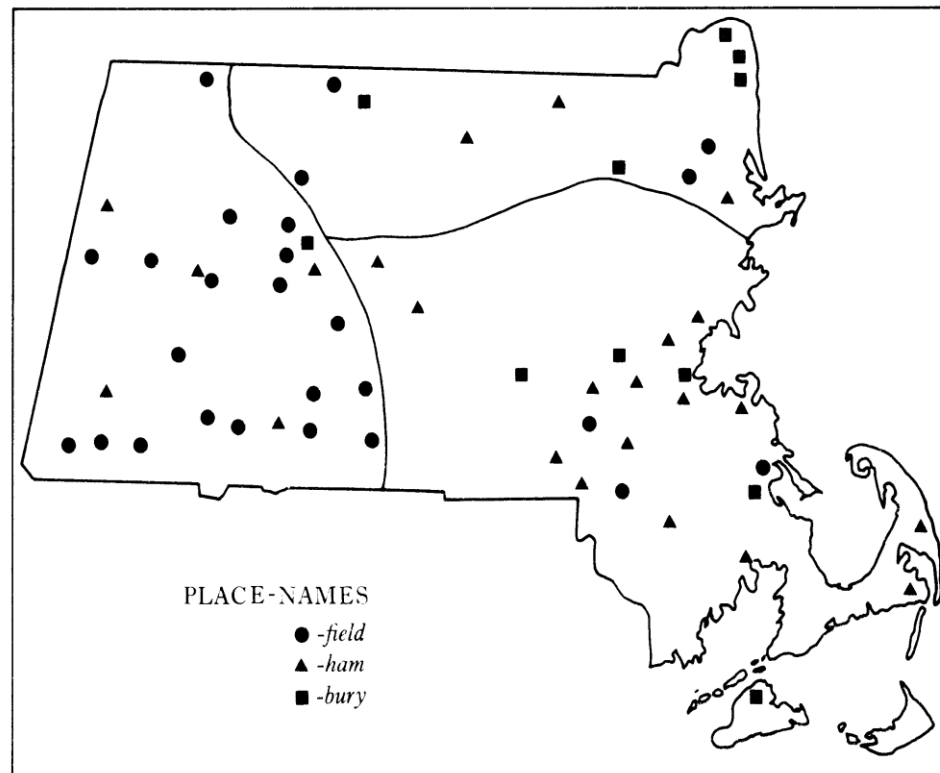
2. Γλωσσικοί άτλαντες

- Όργανα της Γλωσσογεωγραφίας που αποτελούν και τη βάση γλωσσολογικών μελετών είναι οι **γλωσσικοί άτλαντες**. Ο **γλωσσικός άτλας** μιας περιοχής αποτελείται από μια σειρά χαρτών της συγκεκριμένης περιοχής, από τους οποίους καθένας ενδιαφέρεται για την παρουσίαση ενός φαινομένου, του οποίου η ύπαρξη έχει διαπιστωθεί από τον ερευνητή σε έναν αριθμό σημείων που έχουν προεπιλεγεί

2.1. Είδη χαρτών

- **1. Επιφανειών ή περιοχικοί ή συνθετικοί**
- Σ' αυτό το είδος των χαρτών οι περιοχές με τα ίδια δεδομένα
- (α) σκιαγραφούνται με παράλληλες γραμμές
- (β) χρωματίζονται με τα ίδια χρώματα,
- (γ) χωρίζονται με συνεχόμενη ή διαστιγμένη γραμμή.
-
- **2. Σημειακοί**
- **(α) Σημειακοί χάρτες κειμένων**, που έχουν το κείμενο στη θέση του χάρτη, χωρίς να παρουσιάζουν όρια περιοχών.
- **(β) Σημειακοί χάρτες συμβόλων**, που έχουν για κάθε σημείο του χάρτη ένα σύμβολο-κύκλο, τετράγωνο, τρίγωνο κτλ- που αντιπροσωπεύει και από ένα γλωσσικό στοιχείο. Αν μάλιστα τα όμοια σύμβολα χρωματιστούν και με όμοιο χρώμα, η ενάργεια του χάρτη είναι μεγαλύτερη.

Η κατανομή των τριών καταλήξεων *-field*, *-ham* και *-bury* των τοπωνυμίων στην περιοχή της Μασαχουσέτης (ΗΠΑ) πριν την επανάσταση. (Champers & Trudgill, 1980:121)

3. Η διαλεκτολογική/γλωσσογεωγραφική έρευνα

- **3.1. Μέθοδοι συλλογής γλωσσικού υλικού**
- **(1) Η παρατήρηση** σε τμήματα προφορικού λόγου- διαλόγους ή μονολόγους που σήμερα καταγράφουμε σε CD. Η συζήτηση είναι ελεύθερη, ώστε να ‘πιάσουμε’ την ταχύτητα του λόγου, τον τονισμό, τις αντιθέσεις στη σύνταξη. Όμως, δεν επαρκούν για τη *λεξιγεωγραφία*, όπου με ειδικές ερωτήσεις πρέπει να αναζητήσουμε ορισμένες έννοιες, ούτε και για τη *φθογγογεωγραφία* όπου πρέπει να δούμε τη δράση των φωνητικών νόμων και για κάτι τέτοιο χρειαζόμαστε καταλόγους συγκεκριμένων λέξεων που πρέπει να αναπαράγονται στις επιμέρους διαλέκτους.
- **(2) Η έρευνα με ανταπόκριση**, όπου η ερευνήτρια δεν επισκέπτεται η ίδια τα σημεία αλλά αποστέλλει τα ερωτηματολόγιά του σε ντόπιους/ες, που της τα στέλνουν πίσω.
- **ΠΡΟΒΛΗΜΑ:** Η φωνητική καταγραφή, που αποτελεί το πλέον ευαίσθητο σημείο της έρευνας γιατί πάντα υπάρχει ο φόβος να μην έχει καταγραφεί σωστά το υλικό, μιας και οι πληροφορήτριες μπορεί να κατέχουν τη διάλεκτο τέλεια, όμως, δεν είναι γλωσσολόγοι και δεν ξέρουν να κάνουν φωνητική καταγραφή.

- Τέτοιου είδους έρευνες έγιναν και γίνονται γιατί γίνονται γρήγορα και σχετικά ανέξοδα, αρκεί να βρεθούν οι κατάλληλοι άνθρωποι. Όλοι οι κίνδυνοι που προαναφέραμε υπάρχουν, ειδικά αν η πληροφορήτρια επιστρατεύει τρίτους για τη συλλογή ειδικού επαγγελματικού λεξιλογίου, για παράδειγμα, λεξιλόγιο που αφορά σε γεωργικά εργαλεία και εργασίες, σχετικό με επαγγέλματα που χάνονται, κ.ά. Όμως αν έχουμε μεγάλη περιοχή για να μελετήσουμε, τα σημεία είναι πυκνά και είναι δύσκολο να βρούμε ειδικούς συλλογείς, τότε είναι το μόνο μέσο, καλύτερο από το τίποτε, αλλιώς το υλικό θα χαθεί για πάντα.
- **(3) Προφορική επιτόπια (*in situ*)** είναι η έρευνα που η ίδια η ερευνήτρια επισκέπτεται τα σημεία, επιλέγει τις πληροφορήτριες, υποβάλλει τις ερωτήσεις, καταγράφει τις απαντήσεις, φροντίζοντας να δώσει πιστά τη σύγχρονη κατάσταση της διαλέκτου. Είναι η πλέον αξιόπιστη αλλά και η πλέον δύσκολη για την ερευνήτρια.

3.2. Το ερωτηματολόγιο (1)

- Όταν η ερευνήτρια έχει πολύ χρόνο στη διάθεσή της μπορεί να συγκεντρώνει υλικό από μια ελεύθερη συζήτηση ή από μια «κατευθυνόμενη συζήτηση» με βάση προεπιλεγμένες λέξεις – η έρευνα με ερωτηματολόγιο είναι ‘κατευθυνόμενη συζήτηση’.
- Οι ερωτήσεις χωρίζονται κατά νοηματικές ομάδες, πχ ένα συγκεκριμένο έθιμο, το ανθρώπινο σώμα, την οικογένεια, τους βαθμούς συγγενείας κτλ.

3.2. Το ερωτηματολόγιο (2)

- Για να μην επηρεάζει την πληροφορήτρια πρέπει η ερευνήτρια:
- (α) να χρησιμοποιεί σκίτσα, βοτανολόγια, περιφραστικές ερωτήσεις, όπως *πώς λέγεται το φυτό από το οποίο γίνονται οι σκούπες ή πώς λέγεται το ψητό κρέας*, και
- (β) να μη δίνει φράσεις της επίσημης γλώσσας, γιατί τότε η πληροφορήτρια θα μας δώσει μετάφραση, που θα παρουσιάζει ένα τεχνητό μάλλον ιδίωμα.
- Πριν από την τελική έρευνα πρέπει να γίνεται μια πιλοτική σε 5-10 σημεία αναφοράς για να ε να γίνουν οι απαραίτητες διορθώσεις προς αποφυγήν καταπόνησης των πληροφορητριών και απογοήτευσης των ερευνητριών.

A. Τύποι ερωτηματολογίου

- (α) λεξιλογικό, που μπορεί να έχει και φράσεις
- (β) αλφαθητικό, με λέξεις αλφαθητικά τοποθετημένες
- (γ) φωνητικό
- (δ) μορφολογικό
- (ε) ειδικό για τα ιδιωματικά φιλολογικά κείμενα

Ένας άτλαντας για το ιδίωμα της Δωδεκανήσου (Μηνάς)

- *(i) γραμματικός άτλαντας → ερωτήσεις για*
- την κατάληξη των αρσενικών προπαροξύτωνων σε *-ος > -ας (έμπορος > έμπορας),*
- ονομαστικής πτώσης πληθυντικού των περιτοσύλλαβων αρσενικών σε *-ής (μαθητής-μαθητές -μαθητά(δ)ες, καφετζή(δ)ες),*
- κατάληξη γ' προσώπου *ενεργητικού ενεστώτα (παίζουν) ή ενεργητικού αορίστου (επαίζασιν –επαίξαν-έπαιξαν),*
- α' πληθυντικού ενεστώτα μέσης και παθητικής φωνής *(λουννούμεθα-λουννούμαστε),* κτλ.

Ένας άτλαντας για το ιδίωμα της Δωδεκανήσου (Μηνάς)

- **(ii) συντακτικά ισόγλωσσα** → πρόταξη ή επίταξη της προσωπικής αντωνυμίας (**χαρώ-σε**),
- **(iii) λεξιλόγιο** → ιδανικό: ένας χάρτης για την κάθε λέξη του άπειραντου ιδιωματικού της κάθε διαλέκτου!

Όμως αρκούμαστε στο λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος με μέση μόρφωση στην καθημερινή του ομιλία, δηλ. περίπου 1200 χαρακτηριστικές λέξεις.

Η ερευνήτρια (ή ο ερευνητής!)

- **1. Ξένη ή ντόπια;**
- Ιδανική, λένε πολλοί, είναι η ερευνήτρια που κατάγεται από τον τόπο τον οποίο ερευνά και που φυσικά κατέχει γλωσσολογία. Μία ερευνήτρια ξένη προς τον τόπο είναι ενδεχόμενο να επηρεάσει με τη δική της γλώσσα /διάλεκτο την πληροφορήτρια ή και να ταυτίσει τα ξένα φωνήματα με αυτά της δικής της γλώσσας... ..ο H. Pernot γνώριζε τέλεια την ΚΝΕ προτού αρχίσει την έρευνα των ιδιωμάτων της Χίου.

Η ερευνήτρια (ή ο ερευνητής!)

- Πρέπει ακόμη, η ξένη ερευνήτρια, να δείξει ενδιαφέρον για το πρόσωπο και τον τόπο της πληροφορήτριας, κι έτσι να αποσπάσει την εμπιστοσύνη της και να την πείσει ότι η έρευνα αποβλέπει σοβαρά στη μελέτη της γλώσσας του τόπου του και εξαρτάται πολύ από τις απαντήσεις που θα δώσει.
- Να έχει μελετήσει από πριν βιβλία που αναφέρονται στην ιστορία και τη γεωγραφία του τόπου

.....υποστηρίζεται ότι τελικά η ξένη ερευνήτρια είναι καλύτερη από την ντόπια

- (α) η ξένη είναι αντικειμενικότερη επειδή γράφει αυτό που ακούει, ενώ η ντόπια γράφει εκείνο που αυτός πιστεύει ότι ακούει ή που θεωρεί ότι είναι το σωστό δρώντας έτσι ρυθμιστικά,
- (β) μαζεύει πολύ περισσότερο υλικό από ότι η ντόπια γιατί η ντόπια κάποια πράγματα μπορεί να τα θεωρήσει δεδομένα ή ανάξια λόγου,
- (γ) 'πιάνει' τις λεπτομέρειες που, για ανάλογους με τους προηγούμενους λόγους, η ντόπια αδυνατεί να 'πιάσει' (πρβ η μελέτη της ελληνικής ως ξένης από τους αλεξανδρινούς και από ξένους γλωσσολόγους-νεοελληνιστές σήμερα).

η ερευνήτρια πρέπει να έχει υπόψη της είναι ότι..

- (α) πρέπει να καταφέρει να εξασφαλίσει την ειλικρίνεια των πληροφορητριών,
- (β) πρέπει να έχει η ίδια γνώση για τον τόπο που μελετά,
- (γ) η φωνητική καταγραφή είναι πάντα επηρεασμένη από την προσωπική ομιλία της ερευνήτριας,
- (δ) με τη διασταύρωση των μαρτυριών περισσότερων πληροφορητριών είναι δυνατόν να αποφευχθούν λάθη,
- (ε) το υλικό δεν περιμένει να βρεθούν ντόπιοι ερευνητές,
- (στ) οι έρευνες ξένων μελετητών συνέβαλαν πολύ στη μελέτη της ανθρώπινης γλώσσας παρά τα κάποια λάθη που είναι στη φύση τέτοιων γλωσσικών ερευνών-όπως και κάθε έρευνας

Ο/ Η καλός/ή πληροφορητής/ήτρια

- Είναι ο άνθρωπος που δεν διαβάζει συχνά εφημερίδα ούτε πηγαίνει συχνά στην κοντινή πόλη και που το τοπικό ιδίωμα αποτελεί ακόμη το μοναδικό μέσον επικοινωνίας του με τα μέλη της οικογένειας και της κοινωνίας του/της. Πρέπει ακόμη, να έχει την ηλικία εκείνη που θα του/της επιτρέψει να υπομείνει μια κουραστική 'ανάκριση'.

Ο/ Η καλός/ή πληροφορητής/ήτρια

- Πολλοί ερευνητές επέλεξαν και επιλέγουν γυναίκες ως πληροφορήτριες γιατί αυτές διατηρούν γνησιότερο το τοπικό ιδίωμα, καθώς μετακινούνται σπανιότερα, ασχολούνται με εργασίες εντός σπιτιού, συζητούν περισσότερο μεταξύ τους παρά με ξένους, δεν υπέστησαν τη γλωσσική επίδραση της κυρίαρχης γλώσσας που υφίστανται οι άντρες λόγω της στρατιωτικής θητείας.

Ο/Η κακός/ή πληροφορητής/ήτρια

- ο πολύ ηλικιωμένος, γιατί δεν έχει την υπομονή, αυθορμησία, καλή μνήμη, ακοή, άρθρωση, κτλ,
- ο πολύ νέος, γιατί έχει συχνά την τάση να μοντερνίζει γλωσσικά,
- ο αγράμματος, δύσκολος επικοινωνιακά, δεν μεταφέρει συνήθως στη γλώσσα του σύνθετες συντακτικές δομές όμως μπορεί να είναι χρήσιμος για την καταγραφή ειδικού επαγγελματικού λεξιλογίου,

Ο/Η κακός/ή πληροφορητής/ήτρια

- ο μορφωμένος, επειδή δρα ρυθμιστικά,
- ο φίλος του ιδιώματος, μας δίνει πιο καλλωπισμένους και αρχαϊκούς τύπους,
- πρόσωπο που έμεινε για χρόνια μακριά από τον τόπο του, χρησιμοποιεί συνεπώς και ξένους γλωσσικούς τύπους και τρόπους,
- πρόσωπο του οποίου οι γονείς δεν κατάγονται από τον τόπο του υπό έρευνα ιδιώματος,
- πρόσωπο που κοροϊδεύει το ιδίωμα.

Η ηλικία και το κοινωνικό στρώμα

- Είναι μεγάλο σφάλμα ο πληροφορητής σε μια περιοχή να είναι π.χ. νέος και του Α κοινωνικού στρώματος και στο γειτονικό σημείο να είναι γέρος και του Β κοινωνικού στρώματος. Το υλικό που θα μαζέψουμε έτσι θα είναι αναξιόπιστο για σύγκριση. Βέβαια, επειδή είναι δύσκολο να ελέγχουμε απόλυτα αυτές τις παραμέτρους, καλό θα είναι σε κάθε περιοχή να αρκούμαστε σε έναν πληροφορητή, 30-60 χρονών, εφόσον οι περισσότεροι δεν είναι δυνατόν να εξασφαλιστούν. Ακόμη, αν ενδιαφερόμαστε για περισσότερο αρχαϊκούς τύπους οι ηλικιωμένοι είναι η καλύτερη πηγή.

Μειονεκτήματα των πληροφορητών/ριών

- Κακή οδοντοστοιχία, τραύλισμα, ρινική άρθρωση, μετατοπισμένες σιαγόνες, χείλη πολύ χοντρά ή πολύ λεπτά, βαρηκοΐα.

Ο χρυσός κανόνας

- Για να είναι η καταγραφή μας αξιόπιστη, κατά τη γνώμη μου, παραμένει η εξοικείωση πληροφορητριών και ερευνήτριας, ει δυνατόν φίλια. Δεν είναι καθόλου σωστό και ούτε αξιόπιστο επιστημονικά, να πηγαίνουμε σε ένα χωριό, όπου δεν γνωριζόμαστε με κανέναν -ίσως μόνο με τη δασκάλα- και να έχουμε την απαίτηση να μαζέψουμε αξιόπιστο υλικό. Ειδικά σε ευαίσθητες περιοχές, όπως οι μειονοτικές, χρειάζεται ανάπτυξη ανθρώπινων σχέσεων πριν αυτοί οι άνθρωποι μας ανοίξουν τη καρδιά τους και τα σπίτια τους. Ακόμη δε περισσότερο να μας δώσουν το κλειδί για τη γλώσσα τους, τον μυστικό κώδικα επικοινωνίας τους (Μ. Τριανταφυλλίδης - ντόρτικα)
- Τέλος, ο ερευνητής θα πρέπει να κατατοπίσει λεπτομερειακά τους αναγνώστες για τις πληροφορίες που παρέχει.

Η φωνητική καταγραφή

- Σήμερα έχουμε πολλά όργανα πειραματικής φωνητικής στη διάθεσή μας κι ένας μη-ειδικός συλλέκτης μπορεί να προμηθεύσει τον ειδικό με φωνητικό υλικό. Το σύστημα *IPA* θεωρείται το καλύτερο, όμως και πάλι τα σύμβολα δεν επαρκούν. Αν πολλαπλασιάσουμε τα σύμβολα, ο κίνδυνος σφαλμάτων μεγαλώνει γιατί το εύρος του κάθε συμβόλου μικραίνει όσο μεγαλώνει ο αριθμός τους. Η χρυσή τομή είναι να μην παραφορτώσουμε την καταγραφή με πολλά σύμβολα, αφού η ακριβέστατη φωνητική καταγραφή είναι αδύνατη.
- Εμείς επιλέξαμε μια προσαρμογή του αλφαβήτου της *IPA* στην *KNE* και τις διαλέκτους της, έχοντας επίγνωση ότι απέχουμε από την απόλυτη ακρίβεια (δες στο βιβλίο)

ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ: ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΒΑΡΤΟΛΛΙ

- (i) «Η περισσότερο απομονωμένη περιοχή διατηρεί κατά κανόνα την προγενέστερη φάση».

ΣΑΡΔΗΝΙΑ

- *Kras*
- *Domo*
- *Mannu*
- *Iskire*

ΤΟΣΚΑΝΗ

- *Domani*
- *Casa*
- *Grande*
- *Sapere*

ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ: ΟΙΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΒΑΡΤΟΛΛΙ

- (ii) «*Η φάση των ακραίων περιοχών (ανεξάρτητα από τη συγκοινωνία) είναι κατά κανόνα, αρχαιότερη από τη φάση των ενδιάμεσων περιοχών*»

ΙΒΗΡΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ	ΙΤΑΛΙΑ	ΔΑΚΙΑ
<i>Hermoso</i>	<i>Beau</i>	<i>Bello</i>	<i>Rumos</i>
<i>Mesa</i>	<i>table</i>	<i>Tavola</i>	<i>Masă</i>
<i>Hervir</i>	<i>bouillir</i>	<i>Bollire</i>	<i>a fiebre</i>
<i>Entonces</i>	<i>alors</i>	<i>allora</i>	<i>atunci</i>
<i>Dia</i>	<i>jour</i>	<i>Giorno</i>	<i>Zi</i>
<i>Más</i>	<i>plus</i>	<i>Piú</i>	<i>Mai</i>

ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ: ΟΙΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΒΑΡΤΟΛΛΙ

- (iii) «*Η μεγαλύτερη περιοχή διατηρεί κατά κανόνα την προγενέστερη φάση εκτός αν η μικρότερη είναι ή λιγότερο εκτεθειμένη ή συνίσταται από ακραίες περιοχές*»
- **ΙΒΗΡΙΑ ΓΑΛΛΙΑ ΙΤΑΛΙΑ ΔΑΚΙΑ**
- *cosa chose cosa cosa*
- *mes mois mesa lună*
- *abrir ouvrir aprire a deschide*
- *y et E si*

ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ: ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΒΑΡΤΟΛΛΙ

- **(iv) «Η προγενέστερη φάση διατηρείται κατά κανόνα στη μεταγενέστερη περιοχή (που κατακτήθηκε αργότερα)»**
- **ΙΤΑΛΙΑ** **ΕΠΑΡΧΙΕΣ**
- *mangiare* **ισπανική: comer**
- *zio* **γαλλική: oncle**
- *cucchiaio* **ρουμανική: lingură**
- *nipote* **ισπανική: nieto**
- *condurre* **ρουμανική: a duce**
- *raura* **ισπανική: miedo**

ΕΣΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

(i) Σύγκρουση ομωνύμων

- Όταν συμπέσουν δύο ισόγλωσσα, τότε το ένα μεταβάλλεται.

Γασκωνία, ΝΔ Γαλλίας

'gallus' σήμαινε *'πετεινός'*

'cattus' σήμαινε *'γάτος'*

- Όμως συνέβησαν αλλαγές:

ll → tt → gallus → gattus → gatus → gat = γάτος

g → c → cattus → gattus → gatus → gat = γάτος

ΕΣΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

(i) Σύγκρουση ομωνύμων

- Στην Κεφαλλονιά, τώρα, όταν η λέξη **‘νεράντζι’** έφτασε να σημαίνει **‘πορτοκάλι’** η γλώσσα για να χωρίσει τα συγκρουόμενα επινόησε τη λέξη **‘νέραντζο’** για την έννοια νεράντζι.
- Παρομοίως, στην Κάρπαθο, η λέξη **‘καρί’** σήμαινε και το αμύγδαλο, δημιουργήθηκε η λέξη **‘χοντροκάριο’** για το καρύδι.
- Εκείνο που έχει ενδιαφέρον είναι ότι εκείνη που αναζητεί νέα λέξη είναι η πρώτη σημασία! Η **‘παθολογία’** λοιπόν των λέξεων προκαλεί και τη θεραπευτική τους, όπως λέει ο Gillieron..

ΕΣΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ :

(ii) Σύγκρουση συνωνύμων

- Η κοινή έννοια διαιρείται σε δύο συμπληρωματικές μεταξύ τους έννοιες.
- Στη Γερμανία, η λέξη **‘φλούδα’**, σε μια περιοχή Α είναι **‘*Borke*’** και σε μια γειτονική Β **‘*Rinde*’**. Σε μια ενδιάμεση ζώνη χρησιμοποιούνται και τα δύο, αλλά επίσης η **‘*Borke*’** χρησιμοποιείται για τη φλούδα των φυλλοβόλων και **‘*Rinde*’** για των κωνοφόρων.

ΕΣΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ :

(ii) Σύγκρουση συνωνύμων

- Οι τύποι της αντίδρασης της γλώσσας στην πολυσημία είναι:
 - να διευρυνθεί η σημασία της λέξης έτσι ώστε να συμπεριλάβει και τις δύο σημασίες. Πχ, η λέξη **'Korn'** σημαίνει **'καλαμπόκι'** σε μια περιοχή Α της Γερμανίας, **'σίκαλη'** στη Β και **'δημητριακά'** στην ενδιάμεση.
 - να αλλάζει η μία από τις δύο λέξεις.

ΕΣΩΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ :

(iii) Φωνητική αλλαγή

- Σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες τα διπλά σύμφωνα δεν προφέρονται. Έτσι, σε γαλλικές διαλέκτους, για παράδειγμα, έχουμε ηχηροποιήσεις:
- $\langle kk \rangle \rightarrow [g]$ $\langle pp \rangle \rightarrow [b]$ $\langle tt \rangle \rightarrow [d]$
- Τι γίνεται όμως με τα διπλά ll, nn, rr, που είναι ήδη ηχηρά;
- Στον Βορρά η αντίθεση [-ala-] / [-alla] - γίνεται [-ala-] / [-ela-] ενώ στον Νότο [-aRa-] / [-ala-].

